

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КРИЗА» ТА ПАРАМЕТРІВ, ЩО ОПИСУЮТЬ КРИЗУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Статтю присвячено проблемам визначення, класифікації та прогнозування криз. Обґрунтовано актуальність проблеми прогнозування кризових ситуацій на підприємствах. Розглянуто існуючі трактування поняття «криза на підприємстві» та підходи до визначення й класифікації кризових ситуацій. Наведено узагальнену систему класифікації кризових ситуацій. Запропоновано систему параметрів, що описують кризу на підприємстві як складний багатовимірний процес. Обґрунтовано систему показників, що характеризують кожний із запропонованих параметрів.

Останні десятиріччя характеризуються загостренням політичної та макроекономічної нестабільності навіть у розвинених країнах з традиційно стабільною економікою, що значно ускладнило умови функціонування підприємств. Кількість збанкрутілих підприємств у США у 1990 р. зростає у 2,3 рази порівняно з 1980 р.; у Німеччині кількість банкрутств у 1996 р. зростає в 4 рази у порівнянні з 1980 р. Збільшення кількості банкрутств та кризових ситуацій на підприємствах різних форм власності має сталі тенденції і в інших країнах [1]. Тобто наростання нестабільності виявилось характерною рисою сучасного бізнесу.

За таких умов дуже актуалізувалася проблема прогнозування кризових ситуацій та розробки ефективних заходів антикризового управління, а також підвищення ефективності управління в цілому. Проблема прогнозування кризових ситуацій та антикризовому менеджменту присвячено праці Е. Альтмана, Г. Александрова, В. Барінова, В. Вівера, Л. Бляхмана, С. Вагрича, О. Василенко, А. Грязнової, П. Дойля, Г. Іванова, А. Ковальова, Ж. Конана, Е. Короткова, Є. Мізіковського, Є. Мінаєва, В. Панагушина, Р. Попова, Н. Родіонової, Р. Таффлера, Е. Уткіна, Р. Хіта та ін. І якщо у 90-х роках методи прогнозування криз розробляли переважно економісти розвинених країн з ринковою економікою, які першими відчули вплив глобальних макроекономічних змін і нестабільності та непередбачуваності, що з цього виникають, то в останні роки значно зростає кількість досліджень вітчизняних та російських економістів у цій галузі.

Попри це. категорії «криза на підприємстві» та «антикризовий менеджмент» не є цілком визначеними через багатогранність та системну складність явища. Тому вважаємо за доцільне сфокусувати увагу та напрям наукового пошуку

на проблемі класифікації криз і визначенні параметрів, що описують кризові ситуації на підприємствах.

Поняття «криза» має багато трактувань. Взагалі кризу можна визначити як природний момент у послідовності функціонування або розвитку системи. В сучасній літературі поняттям «криза на підприємстві» характеризують різні проблемні фактори в діяльності підприємства - від простих перешкод у функціонуванні підприємства через організаційні негаразди до повного знищення підприємства.

Найбільш вдалим, на наш погляд, є такі трактування кризи на підприємстві: «Криза на підприємстві - то є незапланований та небажаний, обмежений в часі процес, який може суттєво заважати і навіть зробити неможливим функціонування підприємства» [2]; «Криза являє собою ситуативну характеристику функціонування будь-якого суб'єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищі» [3].

Наведені трактування відображають два основних ставлення до кризових ситуацій, що зустрічаються в працях зарубіжних та вітчизняних авторів - негативне та позитивне. При негативному ставленні до кризи увага акцентується на її руйнівному впливі на діяльність підприємства; на загрозі банкрутства, яку спричиняє криза. Позитивне ставлення ґрунтується на розумінні кризи як об'єктивного процесу, пов'язаного з розвитком системи.

Ми поділяємо ставлення до кризи, як до об'єктивного процесу, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи - сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну.

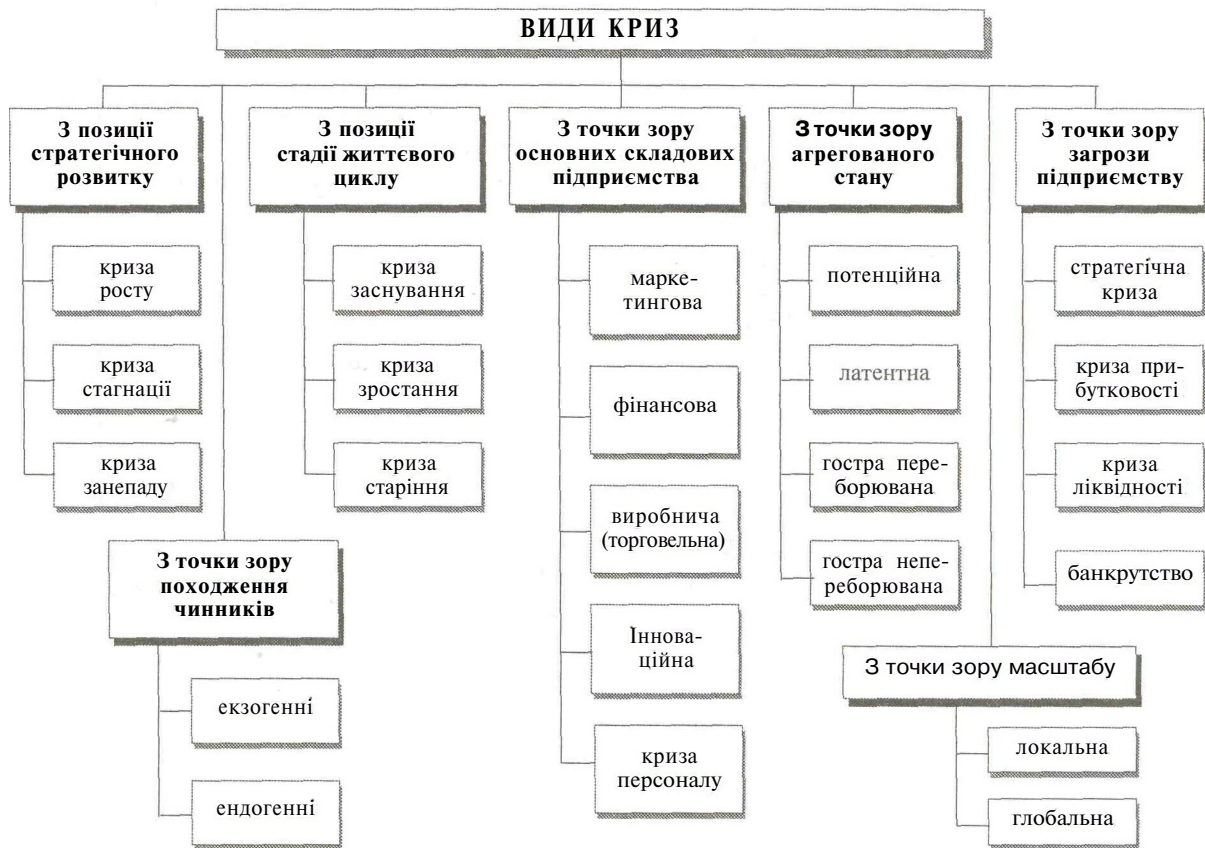

Рис. 1. Узагальнена система класифікації криз на підприємстві

Таким чином, подолання кризи дає новий поштовх розвитку підприємства, сприяє переходу на принципово новий рівень організації та управління за короткий час, тобто у разі вдалого подолання кризи значно підвищується ефективність менеджменту на підприємстві, повільний еволюційний розвиток підприємства змінюється різким революційним стрибком. Але для досягнення вказаних позитивних результатів підприємство має бути готовим до подолання кризових ситуацій, а види та параметри кризи, а також тенденції її розгортання - чітко визначеними.

На сьогоднішній день різними авторами запропоновано багато схем класифікації криз на підприємстві. Для опису кризи як процесу існують різні точки зору. Узагальнюючи різні підходи, кризи на підприємстві можна класифікувати з таких позицій [4-6 та ін.]: з позиції стратегічного розвитку, стадії життєвого циклу, походження чинників, з точки зору масштабу, агрегованого стану, загрози цілям підприємства, основних складових діяльності підприємства (рис. 1).

Ключовими параметрами, що описують кризу, деякі автори пропонують вважати такі: проблематика кризи; масштаб кризи; галузь розвитку, охоплена кризою; стадія (фаза) кризи; причини кризи; можливі наслідки; гострота кризи [7]. Інші автори пропонують розглядати їх скорочений перелік у такому вигляді: вид кризи, фактори (причини) кризи, фаза розвитку кризи [5, 8]. На наш погляд, до параметрів, що описують кризу, доцільно віднести:

- 1) масштаб кризи як показник рівня її системності;
- 2) вид кризи як показник, що характеризує вражені кризою сфери та напрями діяльності;
- 3) фазу (стадію) кризи як показник, що характеризує розгортання кризи в часі;
- 4) гостроту кризи як показник, що характеризує ступінь загрози існуванню підприємства.

Розглядаючи кризу як процес, що існує та розвивається в тривимірному просторі, доцільно використовувати 2-й, 3-й та 4-й з наведених вище параметрів. Тоді кризовий процес на підприємстві можна відобразити таким чином (рис. 2):

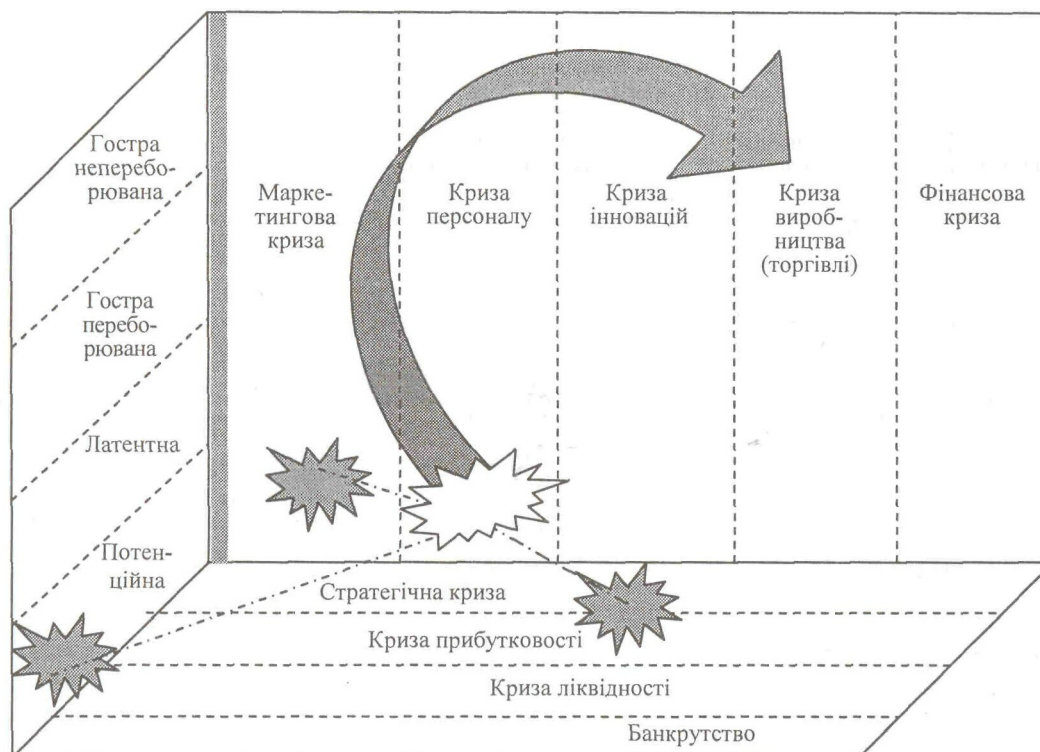

Рис. 2. Графічне зображення виникнення та розгортання кризи

Щодо кількісних показників, які мають характеризувати кожний із запропонованих параметрів, то найбільш доцільним ми вважаємо: використання класичних показників, що характеризують певні види діяльності підприємства; використання відхилень показників від значень, притаманних сталому успішному функціонуванню.

Для розробки та обґрунтування системи класичних показників було проведено анкетування керівників 20 українських підприємств, їм за-

пропонували вибрати коефіцієнти, які, на їхню думку, найкраще характеризують діяльність основних складових підприємства. Відповідно до рівня освіти та досвіду роботи відповідям керівників було присвоєно рейтинг за значенням в діапазоні від 0,1 до 0,9. Сформовану таким чином систему показників наведено в таблиці.

Як бачимо, на українських підприємствах використовується обмежена кількість коефіцієнтів, що не дозволяє зробити поглиблений аналіз.

Таблиця. Показники, що характеризують основні напрями діяльності підприємств

Вид	Показник	Розрахунок
Маркетинг	Частка ринку	Обсяг продажу / Місткість ринку
	Ефективність заходів	Економічний ефект / Витрати
Фінанси	Ліквідність	Поточні активи / Поточні зобов'язання
	Платоспроможність	Грошові кошти / Поточні зобов'язання
	Фінансова залежність	Активи / Власний капітал
Виробництво	Рентабельність активів	Чистий прибуток / Активи (середні)
	Фондомісткість	Вартість основних фондів / Валовий прибуток
Торгівля	Рентабельність продажу	Чистий прибуток / Обсяг продажу
Інновації	Ефективність заходів	Економічний ефект / Витрати
Персонал	Плинність кадрів	Кількість звільнених, переведених та нових співробітників
	Економічний ефект від підвищення кваліфікації	Економічний ефект / Витрати на навчання

Дослідження наведених вище параметрів кризи та відхилень коефіцієнтів від значень, притаманних успішному функціонуванню, дозволить поглибити розуміння кризи як процесу, його закономірностей та тенденцій розгорта-

ня. Подальша розробка системи показників для опису кожного із запропонованих параметрів дасть змогу моделювати та більш детально досліджувати кризові ситуації, а також удосконалити методи їх прогнозування.

1. Галушко Е. И., Левченко В. Ф. О тенденциях банкротства предприятий // Проблемы эффективного функционирования предприятий в современных условиях: Материалы всеукраинской научно-практич. конференции- Севастополь: СевНТУ.-2003.-С. 13.
2. Grenz T. Deminsionen und Typen der Unternehmenskrise- Frankfurt-am-Main, 1987.
3. Чернявский А. Д. Антикризисное управление: Учеб. пособие.- К.: МАУП, 2000.- 208 с.
4. Bockenforde B. Unternehmenssanierung.— Stuttgart: Schaffer Verlag fur Wirtschaft und Steuem, 1991.
5. Методические материалы для проведения семинаров «Экономические причины банкротства и санация предприятий».- Deloitte&Touche, 2001.
6. Calushko O. Features of functioning the small and medium enterprises in crisis conditions // Ukrainian Transition Economy on the Road to Europe: 7th annual academic research conference.— Kyiv: Economic Education and Research Consortium- 2003.-P. 77-91.
7. Василенко О. В. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник.-К.: ЦУЛ, 2003-504 с.
8. Терещенко О. О. Фінансова санація і банкрутство підприємств: Навч. посібник.-К.: КНЕУ, 2000-412 с.

O. Galushko

DEFINITION THE "CRISES" CONCEPT AND PARAMETERS, DESCRIBING CRISIS AT THE ENTERPRISE

Article is devoted to problems of definition, classification and forecasting of crises. The urgency of a problem the forecasting of crisis situations at the enterprises is proved. The existing interpretations of concept "crisis at the enterprise" and approaches to definition and classification of crisis situations are considered. The generalized system of classification the crises is given. The system of parameters, describing crisis at the enterprise as complex many-levels process, is offered. The system of factors, describing each of the offered parameters, is proved.